

Betydningen af a-kasser og af kvindernes stigende erhvervsdeltagelse.

Steen Scheuer, lektor, mag. art. & lic. merc., Handelshøjskolen i København

1. Indledning, problemstilling, datagrundlag

Hvor 1970'erne for fagforeningerne i de fleste vesteuropæiske lande (bortset fra Frankrig) var kendetegnet af en betydelig vækst i såvel medlemstal som i de faglige organisationsgrader, synes der i perioden fra omkring 1979-1980 at være sket et næsten kvalitativt skift: Fra dette tidspunkt begyndte såvel medlemstal som organisationsgrad at stagnere eller falde, i nogle lande (Storbritannien og Holland) endda at falde ganske betydeligt. Beskæftigelseskrisen, der i de fleste lande satte ind midt i 1970'erne synes i første omgang at have givet en stigning i den faglige organisering, en udvikling som altså standses omkring 1980.

Danmark (og Sverige) udgør imidlertid undtagelser fra denne udviklingstendens. Ganske vist steg den faglige organisering også i Danmark op igennem 1970'erne, og stigningstakten var her langt hurtigere end i de fleste andre vesteuropæiske lande. Den betydelige stigningstakt synes at være fortsat frem til 1982, hvorefter stigningen ganske vist er fortsat, men noget langsommere end i årene før.

Danmark (og Sverige) har altså oplevet nogle klart over gennemsnitlige vækstrater i fagforeningsmedlemskab, og i den periode, hvor medlemskrisen sætter ind i udlandet, lykkes

det stadig for danske fagforeninger at øge deres medlemskab, således at man i Danmark oplever et næsten »unaturligt« højt niveau for den faglige organisering, jvf tabel 1 (Visser 1987: 21), hvis hovedresultater er:

- I Frankrig er kun knap hver femte lønmodtager fagligt organiseret;
- i Holland, Schweiz, Italien og Vesttyskland står hver tredje lønmodtager i fagforening;
- i Storbritannien er lige knap halvdelen af lønmodtagerne fagforeningsmedlemmer;
- i Østrig og Norge er tre ud af fem lønmodtagere i fagforening;
- og endelig i Danmark og Sverige er det mere end fire femtedele af lønmodtagerne, der står i fagforening.

Det er ikke hensigten her at drøfte mulige årsager til disse nationale forskelle. Derimod kan det være af interesse at se nærmere på nogle af de strukturelle udviklingstræk i den faglige organisering herhjemme. I denne forbindelse skal der særligt ses på følgende områder:

- a. Hvilke udviklingstræk gør sig gældende vedrørende forskellene i faglig organisationsgrad mellem forskellige socioøkonomiske grupper blandt lønmodtagerne. Traditionelt har der været betydelige forskelle i forskellige erhvervs- og stillings-

Tabel 1. Organisationsgrader i udvalgte europæiske lande, 1920-1985.

	AU	DK	FR	BRD	IT	NE	NO	SV	SZ	UK
1920	51.0	48.3	7.2	52.5	-	35.8	20.3	27.7	26.3	45.2
1930	37.6	36.9	7.3	32.7	-	38.3	19.0	36.1	23.6	25.4
1939	-	46.6	23.6	-	-	32.5	43.9	52.7	27.4	31.6
1950	62.3	58.1	20.5	32.7	42.2	42.3	50.2	65.5	37.5	44.1
1960	63.4	63.1	19.3	34.7	25.0	39.4	62.8	69.4	35.8	44.2
1970	62.1	64.4	21.3	32.8	32.2	36.5	62.9	66.4	29.2	48.5
1980	58.4	79.8	17.3	36.0	43.7	31.0	62.7	78.2	31.3	52.9
1985	57.9	82.2	14.5	34.3	35.5	23.6	63.0	80.3	29.3	45.8

AU = Østrig; DK = Danmark; FR = Frankrig; BRD = Vesttyskland; IT = Italien; NE = Holland; NO = Norge; SV = Sverige; SZ = Schweiz; UK = Storbritannien.

Note: Data for Danmark og Storbritannien i nederste linje er for 1984.

Kilde: Visser 1987: 21.

grupper tendens til at organisere sig i fagforeninger, og der har også været betydelige køns- og aldersforskelle. Forskelle der i dag synes at udviskes mere og mere (jvf bl.a. hertil Goul Andersen 1984; Scheuer 1984 og 1986).

Det har nok traditionelt været ventet, at det øgede indslag i arbejdsstyrken af traditionelt svagt organiserede grupper (funktionærer, kvinder, EDB-medarbejdere) ville få den faglige organisering til at falde. Dette synes ikke at være sket, og der tegner sig en række nye og til dels helt andre tendenser i den nutidige faglige organisering.

- b. Udviklingstræk som kan siges at hænge sammen med strukturelle forskydninger i samfundet, fx mellem privat og offentlig ansættelse, brancheforskydninger, fremvæksten af ny erhvervsgrupper m.m. Herunder også (indledningsvis) spørgsmålet om betydningen af a-kasserne for den faglige organisering.

Datagrundlaget for artiklen er en række surveys gennemført i perioden 1966 til 1987, hvor et repræsentativt udsnit af den danske befolkning har været spurgt om deres med-

lemskab af en fagforening (og a-kasse), og hvor det er muligt at krydse disse oplysninger med en række baggrundsvariabler, som går igen fra survey til survey. For en nærmere redegørelse og dokumentation henvises til artiklens appendix.

2. Påvirkes den faglige organisering af a-kasserne?

Spørgsmålet om hvad der generelt påvirker den faglige organisationsgrad er behandlet af en række forfattere (Price & Bain 1976, 1983, Kjellberg 1983, Visser 1986, 1987, Scheuer 1984, 1986), og skal ikke tages op her.

Hvad angår den generelle faglige organisering antages det nemlig ofte som en selvfølge, at arbejdsløshed får den faglige organisering til at stige. I udlandet antages det modsatte for det meste lige så selvfølgelig (fagforeningerne svækkes ved arbejdsløshed og mister medlemmer), og når forskellene på danske og udenlandske forhold på dette område skal forklares, peges der hyppigt på de (til dels offentligt finansierede) arbejdsløshedskassers nære tilknytning til de faglige organisationer. Dette kan kaldes »A-kasse-tesen«: Fagforeningerne får medlemmerne »foræret« qua de offentlige tilskud til a-kasserne.

En nyere interessant analyse af disse spørgsmål er foretaget af Pedersen (1988), som på longitudinale data har analyseret medlemsudviklingen i fagforening og a-kasse, og disses sammenhæng med makroøkonomiske indikatorer samt med kontingent og kompensationsgrad. Konklusionen hos Pedersen synes at være, at fagforeningsmedlemskab kun i ringe grad er følsomt over for variationer i økonomiske vilkår, men i det omfang, de er, er der tale om, at fx betydelige kontingentforhøjelser har en vis negativ indflydelse på antallet af fagforeningsmedlemmer (og a-kassemedlemmer).

Om disse forhold kan genfindes, kan analyseres ud fra en lidt anden synsvinkel her, idet det er muligt at »krydse« a-kasse og fagforeningsmedlemskab, og dermed få det »sande« udtryk for antallet af »gule« medlemmer hos a-kasserne, dvs antallet (andelen) af a-kassemedlemmer, der ikke står i fagforening, jvf tabel 2.

Tabel 2. Udviklingen i antal »gule« medlemmer af arbejdsløshedskasser, dvs. andelen af a-kassemedlemmerne, som ikke tillige er medlem af en fagforening. Særskilt for arbejdere og funktionærer. Procent a-kassemedlemmer ikke organiseret i fagforening. 1976-1985.

År	Arbejdere	Funktionærer	Alle lønmodtagere
1976	1,3	5,5	3,1
1982	1,1	6,9	5,1
1985	1,3	4,2	3,0

Kilde: Velfærdsundersøgelsen 1976, survey 1982 og undersøgelse af arbejdskraftens mobilitet 1985, jvf appendix.

Tallene viser, at der sker en vis vækst i antallet af gule a-kassemedlemmer i perioden 1976 til 1982, men at tendensen herefter synes at gå i den modsatte retning. Der kan gives forskellige forklaringer på dette, men det synes at vise, at selv om ræsonnementer med, at arbejdsløshedskassernes nære tilknytning til fagforeningerne i første omgang forbedrer fagforeningernes rekrutteringsmuligheder, så synes denne tendens ikke at være virksom over en længere periode: Andelen af a-kassemedlemmer, som må antages at anlægge den rene nytte- eller forsikringsbetragtning på deres medlemskab, er i det store og hele ikke øget fra 1976 til 1985.

Dog kan det her anføres, at a-kassemedlemskabet ud fra en ren økonomisk nyttebetragtning er blevet klart forbedret i perioden 1976 til 1982, og klart forringet i perioden efter 1982. I sidstnævnte periode er der både sket en me-

get betydelig forøgelse af kontingentbidraget, og en (relativ) forringelse af kompensationsgraden, gennem fastfrysningen af dagpengene. En antagelse om, at netop a-kassemedlemskabet, der må antages i højere grad at være påvirkeligt over for økonomiske nyttebetragtninger end fagforeningsmedlemskabet, som også har ideologiske sider, at netop a-kassemedlemskabet vil være mere følsomt over for de økonomiske incitamenter i dagpengesystemet, kan derfor bekræftes ud fra de foreliggende tal. Det synes klart, at faldet i antallet af »gule« efter 1982 skyldes forringelserne i a-kassesystemet, men dette har ikke kunnet påvirke organiseringen i fagforening i negativ retning, som vi skal se nedenfor. Tesen om, at fagforeningerne gennem a-kasserne får store medlemsgrupper forærende må derfor tages med meget betydelige forbehold.

3. Udviklingen i den faglige organisationsgrads struktur

Med struktur menes her de varige træk i forskellene mellem forskellige lønmodtagergruppers organisering. Traditionelt har der været så betydelige forskelle i mønstret for faglig organisering for forskellige lønmodtagergrupper - og disse mønstre kan i hovedsagen også genfindes internationalt - at det har mening at tale om strukturen i lønmodtagernes tilslutning til de faglige organisationer.

Det er traditionelt kendt, at arbejdere er bedre organiseret end funktionærer, at mænd er bedre organiseret end kvinder, og endelig at offentligt ansatte er bedre fagligt organiseret end privatansatte.

Meget ofte antages forskydninger i vægten forskellige lønmodtagergrupper imellem også at ville forskyde eller helt ændre tendenserne omkring den faglige organisering. Flere offentligt ansatte får organisationsgraden

til at stige, mens flere funktionærer og færre kvinder (til dels udtryk for den samme tendens) skulle udgøre en styrkelse af svagt organiserede grupper, noget som skulle få den faglige organisering til at falde, under forudsætning nemlig af et uændret mønster for faglig organisering disse grupper imellem.

Imidlertid kan denne forudsætning vise sig at være forkert, og i det nedenstående skal det diskuteres, hvilke sammenhænge der evt. kan være mellem ændringerne i en lønmodtagergruppes relative vægt i samfundet og ændringer i dens tilbøjelighed til at lade sig fagligt organisere.

3.1. Forskellen mellem socioøkonomiske grupper

Der skal således ses nærmere på strukturen i den faglige organisering, dvs udviklings-trækkene i de forskelle mellem forskellige grupper af lønmodtagere, som traditionelt er kendt. Der skal ses på, i hvilket omfang disse forskelle udviskes, evt. erstattes af andre efter nye skillelinjer.

Som nævnt er den faglige organisering steget meget betydeligt, og der er også sket en betydelig mindskelse af forskellene mellem forskellige lønmodtagergruppers tendens til at organisere sig fagligt.

Det er fristende herudfra de angivne tal blot at konkludere, at de traditionelle forskelle mellem køn, arbejdsstilling, uddannelse, alder m.fl. tenderer mod at forsvinde (går mod nul), dvs. at de forskellige grupper konvergerer mod en samlet høj faglig organisationsgrad (konvergens-tesen).

Imidlertid kunne man antage, at de konvergerende organisationsgrader for fx mænd og kvinder i virkeligheden dækker over, at kvinder nogle steder faktisk er bedre organiseret end mænd, og at de med tiden kommer til at overhale dem i denne henseende altså diver-

gens). Ligeledes kunne det antages, at offentligt ansatte funktionærer med tiden ville overhale privatansatte arbejderes faglige organisering, og således overtage nogle af de virkemidler (faglig organisering), som oprindeligt skabtes af de egentligt underprivilegerede (Hanisch 1986; Hernes 1984; Colbjørnsen (ed) 1986). I det følgende skal udviklings-trækkene i strukturforskellene i den faglige organisering på denne baggrund undersøges nærmere.

Faglig organisering blandt kvinder.

Traditionelt har erhvervsmæssigt beskæftigede kvinder været betydeligt svagere organiseret i fagforeninger end mænd. Der har traditionelt været givet mange typer af forklaringer på dette, heriblandt at en del kvinder har anset beskæftigelse som noget midlertidigt, som i hvert fald ophørte i og med, at de blev gift og fik børn, og ligeledes at kvindernes indkomst havde karakter af supplementsindkomst (den var oftest lavere, undertiden fordi der var tale om deltidsbeskæftigelse), og at kvinder derfor ikke på samme måde identificerede sig med arbejdspladsen, med kollegerne og altså med fagforeningen (jvf hertil bl.a Crouch 1982). Man »forsikrer« således måske i mindre grad en supplementsindkomst end en hovedindkomst.

Kvindernes øgede andel af lønmodtagergruppen kunne herudfra tænkes at udvikles på to måder: Enten ville væksten af den svagt organiserede gruppe have en negativ indvirkning på den aggregerede organisationsgrad, jvf figur 1:

Figur 1.

Dvs. en negativ korrelation mellem kvinders andel af arbejdsstyrken og den aggregerede faglige organisationsgrad. Modsat kunne man dog også antage (Goul Andersen 1984;

Crouch 1982), at kvindernes stigende integration på arbejdsmarkedet ville øge deres identifikation som lønmodtagere. Afbrydelsen af erhvervsarbejde for at passe børn er i dag langt mere undtagelsen end reglen (Scheuer 1985), og det kan derfor antages, at kvinders faglige organisationsgrad vil tendere mod at konvergere mod mændenes, således at sammenhængen mellem aggregeret organisationsgrad og kvinders andel af arbejdsstyrken p.gr.a. denne »mellemvirken« faktor, jvf figur 2:

Figur 2.

Dvs. en antagelse om en rimeligt stærk positiv korrelation mellem kvinders andel af arbejdsstyrken og deres organisationsgrad i fagforening, og en noget svagere positiv korrelation mellem kvindernes andel af arbejdsstyrken og den aggregerede organisationsgrad.

Man kunne i denne sammenhæng antage, at tendensen i figur 1 ville vise sig i starten af en vækstperiode for den kvindelige beskæftigelse (erhvervsfrekvens), mens tendensen til øget kvindelig identifikation med arbejdsmarked, kolleger, karriere m.m. først ville slå igennem med et vist tidsefterslæb.

Tabel 3. Udviklingen i organisationsgraden i fagforening for mandlige og kvindelige lønmodtagere, samt i den kvindelige erhvervsfrekvens 1966-1987. Procent organiseret i fagforening og procent af kvinder i erhverv.

År	Organisationsgrad i fagforening			Kvinders erhvervsfrekvens
	Alle	Mænd	Kvinder	
1966	71	79	53	43(*)
1972	67	77	53	54
1976	74	81	65	57
1979	80	85	75	61
1982	86	89	84	64
1984	85	86	84	64
1985	88	89	88	65
1987	88	89	87	67(**)

(*) 1965.

(**) 1986. Foreløbige tal

Kilde: Fællelige surveys samt tabel 6 nedenfor.

Indledningsvis kan tabel 3 og 4 illustrere disse forhold.

Tabel 4. Procentdifferencer: Forskellen i den faglige organisationsgrad mellem mænd og kvinder. 1966-1987.

Kategori	1966	1972	1976	1979	1982	1984	1985	1987
Forskel mellem mænd og kvinder	26	24	26	10	5	2	1	2
- Særskilt for funktionærer:	17	9	3	0	-2	-3	-4	-2
- Særskilt for arbejdere	41	35	31	21	16	9	11	9
- Særskilt for ikke faglærte arbejdere:	39	33	29	19	15	-	6	7

Det fremgår af tabellerne, at den kraftige stigning i kvinders erhvervsdeltagelse i første omgang (1966-1972) medførte et mindre fald i den aggregerede faglige organisering, fra 72 procent til 67 procent. Det er værd at bemærke, at mænds og kvinders faglige organisationsgrad i de to år var praktisk talt den samme (hhv. ca 78 og 53), og at faldet i organisationsgrad derfor alene udtrykker, at der i perioden kom flere af de noget ringere organiserede kvinder ud på arbejdsmarkedet.

Til gengæld begyndte så den kvindelige faglige organisering at vokse kraftigt fra 1972 og fremefter, og især i perioden sidst i 1970'erne (her: fra 1976 til 1979) skete den virkelig markante udjævning af forskellene mellem mænd og kvinder: Fra en forskel på over 20 procentpoints falder forskellene til 10 procentpoints i 1979, og bliver praktisk talt negligerbar (og ikke signifikant) fra 1982.

Stigningen i kvindernes erhvervsfrekvens begyndte midt i 1960'erne, men som man kan se, er det altså først fra midten af 1970'erne, at dette satte sig igennem i form af en stigning i kvindernes faglige organisering.

Til kontrol af de indvirkende faktorer er det dog nødvendigt at kontrollere for kvindernes arbejdsstilling (funktionær eller arbejder) og for sektor (privat-offentlig).

Dette er gjort i tabel 4, hvoraf det fremgår, at det beskrevne mønster i nogen grad dækker over lidt andre tendenser: Blandt funktionærer mindskes forskellene i faglig organisering mellem mænd og kvinder noget tidligere allerede i 1972 er forskellen under 10 procentpoints), mens der blandt arbejdere er tale om betydelige større forskelle som udgangspunkt, og endvidere om, at forskellene ikke egentlig er forsvundet. Den stort set identiske faglige organisering blandt mænd og kvinder i 1980'erne dækker således over, at der blandt arbejdere stadig er et vist efterslæb for kvinderne, mens der blandt funktionærer er tale om, at kvinderne er en anelse bedre organiseret end mændene (denne forskel er dog ikke signifikant).

Faglig organisering blandt deltidsansatte.

Hvis det kan antages, at kvinders traditionelt løsere tilknytning til arbejdsmarkedet gør dem mindre villige til at organisere sig fagligt, måtte det samme med måske endnu stærkere kraft antages at gælde for deltidsansatte. Dvs at deltidsansatte ville være mindre fagligt organiserede end ansatte på fuld tid (p.g.a. deres forventede lavere identifikation med arbejdsplads og kolleger), jvf tabel 5, som viser den faglige organiserings udvikling blandt mænd og kvinder, deltidsansatte og fuldtidsansatte.

Tabel 5. Udviklingen i faglig organisationsgrad for hhv. fuldtids- og deltidsansatte, opdelt på køn. 1976-1982. Procent organiseret i fagforening.

År	Mænd Fuld tid	Mænd Deltid	Kvinder Fuld tid	Kvinder Deltid
1976	82	62	75	55
1979	85	-	85	-
1982	89	89	88	78

Kilde: Velfærdsundersøgelsen 1976, omnibussurveys 1979 og 1982.

Tabellen viser for det første, at kvinders og mænds organisationsgrad er praktisk talt den samme, når man kun ser på fuldtidsansatte, men især viser den, at forskellene i organisationsgrader mellem fuldtids- og deltidsansatte er mindsket meget betydeligt i perioden fra 1976 til 1982. Det må derfor antages, at også deltidsansatte i højere grad end tidligere identificerer sig med selve arbejdet, og at status som deltidsansat i mindre grad end tidligere opfattes som en marginal position. Den er måske noget midlertidigt (noget der muliggør erhvervstilknytning, mens man har småbørn), og noget, man vender tilbage til fuld tid fra.

Imidlertid er spørgsmålet, hvordan den øgede deltidsfrekvens blandt kvinder har påvirket kvindernes generelle organisationsgrad, særskilt efter stillingskategori.

Man kan her på den ene side antage, at deltidsarbejdets udbredelse har påvirket organisationsgraden negativt, da deltidsansatte har en lavere organisering. På den anden side kunne man antage, at deltidsarbejdet (1) har været en »murbrækker« for øgningen i kvinders erhvervsmæssige beskæftigelse og (2) har øget kvinders muligheder for at bevare tilknytningen til arbejdslivet også når de har små børn.

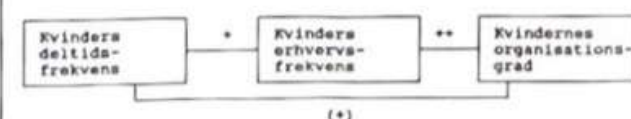
Altså enten:

Figur 3.

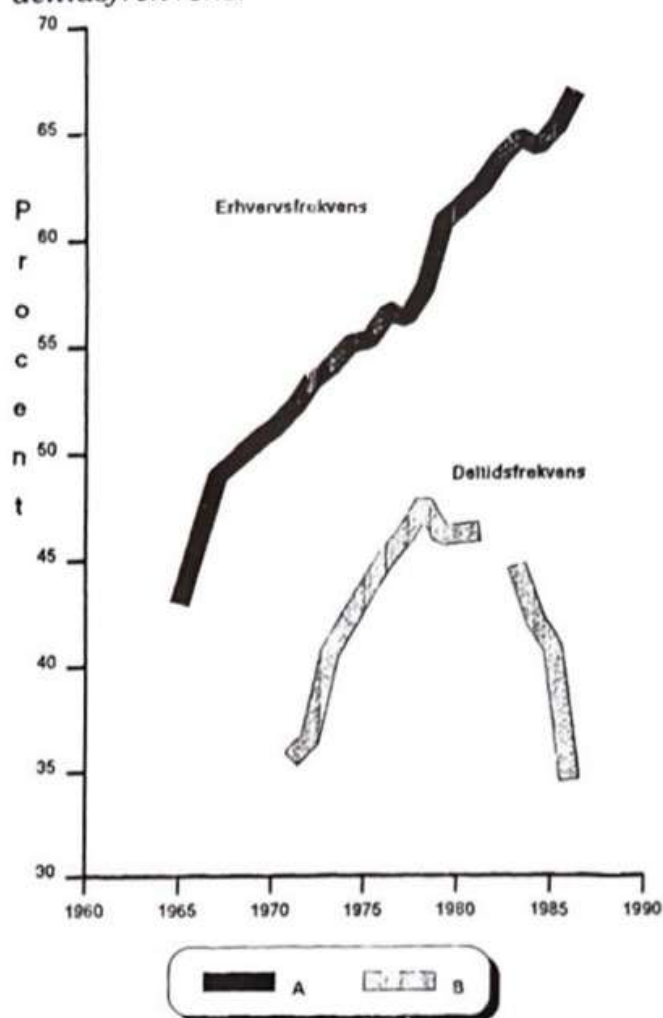
Dvs. en negativ korrelation mellem deltidsfrekvens og organisationsgrad. Eller:

Figur 4.

Dvs. positive korrelationer mellem deltidsfrekvens, erhvervsfrekvens og organisationsgrad for kvinder. Man kan dog antage, at effekten af deltidsarbejde vil variere over tid. I en tidlig fase - hvor murbrækker-effekten virker - vil de antagne positive korrelationer være aktive.

Figur 1. Kvinders erhvervsdeltagelse og deltidsfrekvens.

Figuren viser, at stigningen i kvindernes erhvervsfrekvens synes at forløbe parallelt med stigningen i deltidsfrekvensen frem til omkring 1980, hvor deltidsfrekvensen igen falder. Den øgede deltidsfrekvens synes hverken at have påvirket erhvervsfrekvens eller daglig organisationsgrad negativt.

Sammenholdes tallene for kvindernes fagli-

ge organisering således med udviklingen i kvindernes erhvervs- og deltidsfrekvenser, kan man konkludere, at den øgede deltidsfrekvens ikke generelt kan siges at have påvirket den faglige organisering negativt, da den har øget kvindernes deltagelse på arbejdsmarkedet og dermed øget deres identifikation med arbejde, kolleger og karriere, hvilket synes at indebære øget faglig organisering. Det er meget bemærkelsesværdigt, at den stigende deltidsfrekvens for kvinder følges med den stigende erhvervsfrekvens i perioden 1965 til ca 1978, hvorefter kvindernes beskæftigelse fortsat stiger, mens deltidsfrekvensen falder. Dette synes klart at bekræfte »murbrækkertesen«, når det gælder deltidsarbejdets betydning.

Artiklens anden del bringes i næste nummer af Økonomi & Politik. Her bringes også appendix vedr. datagrundlag samt litteraturreferencer.